

УДК: 7.041.53

Походзяца Олена Борисівна
кандидатка історичних наук,
заступниця головного зберігача,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
arxangel7@ukr.net

Olena B. Pokhodiashcha
Candidate of Historical Sciences (PhD),
Deputy Custodian,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ДО ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ПОРТРЕТІВ РОМАНА ТА ІЄРОНІМА САНГУШКІВ

ON THE ATTRIBUTION OF THE PORTRAITS OF ROMAN AND IERONIM SANHUSHKO

Анотація

Стаття присвячена дослідженню портретів представників польсько-литовської шляхти Романа та Ієроніма Сангушків із колекції Національного музею історії України: здійснено їхню наукову атрибуцію, ідентифіковано особи портретованих, з'ясовано місце створення полотен та їх датування.

Ключові слова: портрет, польсько-литовська шляхта, Сангушки, музей, іконографія, наукова атрибуція.

Summary

The article studies the portraits of the representatives of the Polish-Lithuanian nobility, Roman and Hieronim Sanhushko, from the collection of the National Museum of Ukrainian History. Their scientific attribution is carried out. The persons on the portraits, origin, place of creation and dating of the paintings are identified.

Key words: portrait, Polish-Lithuanian nobility, the Sanhushko, museum, iconography, scientific attribution.

У мистецькому зібранні Національного музею історії України (далі – НМІУ) представлені, зокрема, камерні та парадні портрети історичних діячів, життя та діяльність яких пов'язана з Україною¹. Серед них – портрети представників польсько-литовського роду князів Сангушків, які належали до “головних княжат”, входили до Великої ради Русько-Литовської держави та володіли маєтками на Поділлі, Брацлавщині та Волині. Про те, що Сангушки походили від великих князів Литовських, свідчить їхній родинний герб “Погоня”, на якому зображено вершника з мечем у правиці та щитом із шестираменним хрестом або “стовпами Гедеміна”².

В колекції НМІУ зберігаються два портрети Сангушків – Романа Федоровича (1537–1571) та Ієроніма Януша (1743–1812), які на поч. 1920-х рр. надійшли до Київської картинної галереї (нині – Національний музей “Київська картинна галерея”), а в 1924 р. поповнили фонди Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (нині – НМІУ).

Портрет Р. Сангушка (інв. № М–470, полотно, олія, 67×55 см) виконаний у традиціях “сарматського живопису”. Оскільки походження цього твору невідоме, а його наукова атрибуція не проводилася, в музейній документації він був записаний як “Портрет невідомого чоловіка”.

На поясному портреті Р. Сангушка зображено у півоберта праворуч, вбраним у білу сорочку та червоний кунтуш, декорований по краю та на руках фігурними гудзиками. Зачесане назад волосся портретованого та його вуса – каштанові. Ідентифікувати особу портретованого нам допомогли його зображення з музейних зібрань України та Польщі.

Р. Сангушко народився в 1537 р. в родині вінницького, брацлавського та володимирського старости, волинського маршалка Ф. А. Сангушка, освіту здобув при дворі короля Польщі Сигізмунда II Августа, замолоду брав участь у військових компаніях. За свій недовгий вік (він прожив лише 34 роки) чимало зробив для зміцнення та розвитку українських земель. У 1557 р. як староста Житомира, укріплював Житомирську фортецю та здійснив низку вдалих військових походів проти кримських татар. На поч. 1559 р. Р. Сангушко одружився з дочкою київського воєводи Г. О. Ходкевича. В цьому шлюбі народилося троє дітей: Федір, Олександра та Теодора. В 1561 р. Р. Сангушко після пожежі відбудував дерев'яний замок у Житомирі. В 1563 р. взяв участь у битві литовських та московських військ біля м. Чашники (нині – Вітебська обл., Республіка Білорусь). Як брацлавський воєвода (1566–1571), Р. Сангушко розбудовував фортеці та здійснив низку походів на кримських татар. У 1567 р. Сигізмунд II Август призначив його гетьманом дворним та польним гетьманом литовським. Водночас Р. Сангушко отримав двір у Вінниці та кілька сіл у межах воєводства та в Луцькому повіті. В 1567–1568 рр. під

1 *Походзяца О.* Портрети польської шляхти з колекції Браницьких // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірник наукових статей / Науково-дослідний центр “Часи козацькі”, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – Вип. 27. – Київ, 2018. – С. 249–252.

2 *Machynia M.* Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman, książ z linii niesuchojesko-łokackiej (ok. 1537–1571) / Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993. – Т. XXXIV / 4. – Zeszyt 143. – S. 500–505.

час Лівонської війни уславився перемогами над московськими військами і як нагороду отримав Річицьке староство.

Після приєднання Волинської землі до Польщі Р. Сангушко як власник маєтків на Волині і як брацлавський воєвода 1 червня 1569 р. в Любліні присягнув Польській короні, а 2 липня вже як сенатор своєю печаткою засвідчив акт Люблінської унії, чим викликав обурення інших панів Великого князівства Литовського³.

Р. Сангушко серед сучасників мав славу “чоловіка тверезого і у військовій справі добре досвідченого”⁴. Після Люблінського сейму, коли Р. Сангушко перебував у своїх маєтках на Волині, король Сигізмунд II Август офіційно затвердив його гетьманом дворним Великого князівства Литовського. В 1571 р., повертаючись із Варшави, Р. Сангушко захворів і 10 травня склав заповіт, а через два дні помер. Його поховали в церкві св. Миколая в Мельці на Волині⁵.

Прижиттєві портрети Р. Сангушка, що належать до “сарматського” живопису, виконані у стриманих ренесансних традиціях. Портрет із НМІУ подібний до виконаного у площинній манері прижиттєвого зображення Р. Сангушка з Рівненського краєзнавчого музею (РКМ – V–ж–1 296)⁶, проте є реалістичнішим – обличчя портретованого “живе”, в живописі застосовані світлотінь, напівтони та перспектива.

Очевидно, ця картина належить до портретів XVIII–XIX ст., створених невідомими художниками за іконографією прижиттєвих портретів Р. Сангушка, які зберігаються у Львівському історичному музеї (Ж–954)⁷ та Краєзнавчому музеї в Тарнові (MT–A–M / 291, MT–A–M / 350)⁸. Крім камерних портретів Р. Сангушка, відомі його ростові парадні портрети, що походять із колишньої колекції музею Любомирських у Львові (ІМН, інв. № VIII–192)⁹ та Краєзнавчого музею в Тарнові (MT–A–M / 391).

Авторами портретів Р. Сангушка є такі європейські художники, як Костянтин Александрович (Львівський історичний музей, Ж–954)¹⁰ та Марчелло Баччареллі (Королівський замок у Варшаві¹¹). Якщо на першому портреті Р. Сангушка представлено у традиціях “сарматських портретів”, то на портреті М. Баччареллі зображення є реалістичним. Портрет Р. Сангушка з НМІУ подібніший до портрета роботи К. Александровича: очевидно, обидва портрети були створені в один час у одному мистецькому осередку – на Волині, де працювали польські майстри.

Більшість відомих портретів Романа Федоровича та Ієроніма Януша Сангушків походить із їхньої волинської резиденції – палацу в м. Славути (нині – Хмельницької обл.), в 1782 р. спорудженого на замовлення князя І. Сангушка за проектом архітектора Ф. Мерцка на березі р. Деражня (нині – Качка) поруч зі старим дерев’яним двором (“замком”). У Славути працювали відомі європейські митці, зокрема З. Фогель (1800) та П. фон Гесс (1815); останній робив ескізи арабських коней (яких розводили в маєтку) для зображення батальних сцен на стінах королівського палацу в Мюнхені. Славутську резиденцію Сангушків відвідували художники Н. Орда, Ю. Брандт, Ю. Коссак. Восени 1917 р. під час бунту розквартированого у Славути 264-го російського запасного піхотного полку палац пограбували, а його власника – князя Р. Д. Сангушка, вбили. 24 грудня 1917 р. краківська газета “Czas” опублікувала спогади історика мистецтва, професора Ягеллонського університету Є. Міцельського, про його відвідини в 1914 р. славутської резиденції. На той час у палаці зберігалася значна колекція творів мистецтва, зокрема зібрання фамільних портретів, серед яких Є. Міцельський виділяв портрети Я. М. Сангушка та його дружини Ангели роботи віденського художника Й. Б. Лампі¹².

До палацу у Славути в 1870-х рр. надійшла й частина мистецького зібрання з іншого волинського маєтку Сангушків – палацу в м. Ізяславль (нині – Хмельницької обл.), про яке в 1864 р. згадував волинський краєзнавець Т. Стецький: “...крім портретів Заславських, Сангушків, Гоздської, виконаних на жерсті надгробних портретів, виняткової цінності робіт Петра Рубенса, <...> в замку зберігався «Архів князів Сангушків». Після продажу замкового комплексу <...> художні колекції та палацове оздоблення було вивезено. Архів, частина меблів і живопису виявилися в Славути...”¹³.

Після 1917 р. зібрання Сангушків зі Славути було розпорощене по музеях і приватних зібраннях.

Портрет Ієроніма Януша Сангушка з колекції НМІУ (інв. № М–479, полотно, олія, 66×53,5 см), як і означений портрет Р. Сангушка, також камерний, проте створений у реалістичній манері. Як і картина із зображенням Р. Сангушка, полотно із зображенням І. Сангушка в 1924 р. надійшло до Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (нині – НМІУ) з Картинної галереї м. Києва як “Портрет Івана Сангушка”.

Власник волинських маєтків Славути, Білогородка, Корниця, Антоніни, Линці, Шепетівка та Поляхов І. Сангушко народився в 1743 р. у польському м. Кольбушова в родині П. К. Сангушка, отримав звання генерала коронних військ та російської піхоти, а також членство у Постійній Раді та Галицькому становому сеймі. За бойові заслуги був нагороджений

3 Ibid.

4 Ibid.

5 Ibid.

6 Український портрет XVI–XVIII століть. Каталог-альбом. – Київ: Галерея, Артганія Нова, 2004. – С. 114–115.

7 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų portretai iš Ukrainos muziejų. – Vilnius, 2012. – P. 156–157.

8 Museum narodowe. Malarstwo polskie 17–19 w. – Wrocław, 1992. – S. 12–16.

9 Ibid. – S. 162.

10 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės... – P. 156–157.

11 Portrait of Roman Sanguszko / [Electronic resource]: Zamek królewski w Warszawie. – Access mode: www.zamek-krolewski.pl (last access: 15.01.2019). – Title from the screen.

12 Климчук А. Родинні збірки славутського палацу Сангушків: історія та доля // Жовківські читання: збірник статей II Міжнародної наукової конференції “Музей в сучасному світі” / Львівська галерея мистецтв; [упоряд. С. Каськун; редкол.: Л. Разінкова та ін.]. – Львів: Растр–7, 2013. – С. 101–102; Пажимський Б. Твори декоративно-вжиткового мистецтва, картинні галереї, архівації й книгозбірні маєтків сучасної Хмельниччини XVIII–XIX ст. // Жовківські читання: збірник статей II Міжнародної наукової конференції “Музей в сучасному світі” / Львівська галерея мистецтв; [упоряд. С. Каськун; редкол.: Л. Разінкова та ін.]. – Львів: Растр–7, 2013. – С. 96.

13 Климчук А. Вказ. праця. – С. 101–102.

орденами Св. Станіслава (1777), Білого Орла (1777) та Св. Губерта. З 1790-х рр., мешкаючи у славутській резиденції, І. Сангушко став меценатом та фундатором костелів у Іллінцях та Білогіродці. В 1812 р. помер від апоплексійного нападу, похований у костелі в м. Білогіродка. Після смерті І. Я. Сангушка маєток у Славуті успадкував його син, Є. Сангушко¹⁴.

На поясному портреті І. Сангушка зображено чоловіком середніх років, ³/₄ ліворуч, одягненого в темно-зелений каптан, з-під якого визирає біле жабо, та оздоблену горностаєм мантію. Обличчя портретованого голене, на голові – біла перука, з якою контрастують темні очі та брови. Портретований справляє враження зваженої, рішучої та розумної людини.

За іконографією портрет із НМІУ подібний до портрета І. Я. Сангушка роботи невідомого польського художника, який зберігається у Краєзнавчому музеї в Тарнові¹⁵ і на якому І. Сангушка зображено з орденами Білого орла, Св. Станіслава та Св. Гебурта на грудях. На портреті унизу польською мовою виконано напис: “Ієронім князь Сангушко воєвода волинський Генерал Лейтенант Кавалер ордену Фундатор”. Попри те, що портрети І. Сангушка з НМІУ та Краєзнавчого музею м. Тарнова написані різними художниками (що належали до польської та української шкіл), вони вдало передають просопографічні характеристики портретованого. З колекції Краєзнавчого музею в Тарнові походить і портрет (інв. № МТ–А–М / 348), що також надійшов із маєтку в Славуті, на якому І. Сангушка зображено в генеральському строї часів війни 1812 р.¹⁶

Образ І. Сангушка знайшов відображення і у графічних творах. У Львівській національній бібліотеці зберігається його мініатюрний графічний профільний портрет (інв. № Г–31 548) із колекції Я. Г. Павліковського, в кін. XVIII ст. виконаний тушшю на папері мініатюристом із Курляндії П. Рокштулем (1764–1824), який працював у Мілані, Вільнюсі, Ризі, Берліні¹⁷. З колекції Я. Павліковського також походять зображення П. К. Сангушка роботи Й. Сисанга¹⁸.

Про те, що портрет І. Сангушка з НМІУ походить із родинного зібрання Сангушків, свідчить парний до цього полотна портрет його дружини, Сесилії Урсули Сангушко (з Потоцьких), який зберігається у Краєзнавчому музеї в Тарнові (1770 р., полотно, олія, 64×50 см, інв. № МТ–А–М / 303)¹⁹.

Досліджені портрети Романа та Ієроніма Сангушків із зібрання НМІУ є унікальними творами мистецтва, що репрезентують польський та український живопис XVIII – поч. XIX ст. Портрет Р. Сангушка роботи польського художника (інв. № М–490) належить до “сарматського” живопису, тоді як портрет І. Сангушка (інв. № М–479) написаний у дусі реалізму та, на відміну від портрета Р. Сангушка, є прижиттєвим.

Використовуючи порівняльний та історико-документальний методи дослідження, ми припускаємо, що обидва твори походять із родинного палацу Сангушків у Славуті. До 1924 р. ці портрети перебували в Картинній галереї м. Києва, а потім надійшли до Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (нині – НМІУ). Портрети Сангушків із колекції НМІУ є історичними джерелами, що ілюструють життя та діяльність представників цього роду в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Климчук А.* Родинні збірки славутського палацу Сангушків: історія та доля // Жовківські читання: збірник статей II Міжнародної наукової конференції “Музей в сучасному світі” / Львівська галерея мистецтв; [упоряд. С. Каськун; редкол.: Л. Разінкова та ін.]. – Львів: Растр–7, 2013. – С. 101–102.

2. *Пажимський Б.* Твори декоративно-вжиткового мистецтва, картинні галереї, архівації й книгозбірні маєтків сучасної Хмельниччини XVIII–XIX ст. // Жовківські читання: збірник статей II Міжнародної наукової конференції “Музей в сучасному світі” / Львівська галерея мистецтв; [упоряд. С. Каськун; редкол.: Л. Разінкова та ін.]. – Львів: Растр–7, 2013. – С. 94–100.

3. *Походзяца О.* Портрети польської шляхти з колекції Браницьких // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні: збірник наукових праць / Науково-дослідний центр “Часи козацькі”, Центр пам’ятокознавства НАН України і УТОПІК. – Вип. 27. – Київ, 2018. – С. 249–252.

4. Український портрет XVI–XVIII століть. Каталог-альбом. – Київ: Галерея, Артанія Нова, 2004. – 352 с.

5. *Chrzanowska P.* Katalog portretów książąt Sanguszków w zbiorach Muzeum Okręgowego w Tarnowie. – Tarnow: Muzeum Okręgowe. – 260 s.

6. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų portretai iš Ukrainos muziejų. – Vilnius, 2012. – 336 p., il.

7. *Machynia M.* Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman, książ z linii niesuchojesko-łokackiej (ok. 1537–1571) / Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993. – T. XXXIV / 4. – Zeszyt 143. – S. 500–505.

8. Museum narodowe. Malarstwo polskie 17–19 w. – Wrocław, 1992. – 180 s.

9. Portrait of Roman Sanguszko / [Electronic resource]: Zamek królewski w Warszawie. – Access mode: www.zamek-królewski.pl (last access: 15.01.2019). – Title from the screen.

REFERENCES

1. *Klymchuk A.* Rodynni zbirky slavutskoho palatsu Sanhushkiv: istoriya ta dolia // Zhovkivski chytannia. Zbirnyk statey

14 *Machynia M.* Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman... – S. 500–505.

15 Museum narodowe... – S. 44–45.

16 *Ibid.* – S. 42–43.

17 Український портрет XVI–XVIII століть... – С. 324.

18 Там само. – С. 317.

19 Museum narodowe... – S. 46–47.

2. Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Muzei v suchasnomu sviti” / Lvivska halereya mystetstv; [uporiad. S. Kaskun; redkol.: L. Razinkova ta in.]. – Lviv: Rastr-7, 2013. – S. 101–102.

2. *Pazhymyski B.* Tvory dekoratyvno-vzhytkovoho mystetstva, kartynni halerei, arkhivatsii i knyhozbirni mayetkiv suchasnoi Khmelnychchyny 18–19 st. // Zhovkivski chytannia. Zbirnyk statey 2 Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Muzei v suchasnomu sviti” / Lvivska halereya mystetstv; [uporiad. S. Kaskun; redkol.: L. Razinkova ta in.] – Lviv: Rastr-7, 2013. – S. 94–100.

3. *Pokhodiashcha O.* Portrety polskoi shliakhty z kolekcii Branytskykh // Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats / Naukovo-doslidnyi tsentr “Chasy kozatski”, Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. – Vyr. 27. – Kyiv, 2018. – S. 249–252.

4. Ukrainskyi portret 16–18 stolit. Kataloh-albom. – Kyiv: Halereya, Artaniya Nova, 2004. – 352 s.

5. *Chrzanowska P.* Katalog portretów książąt Sanguszków w zbiorach Muzeum Okręgowego w Tarnowie. – Tarnow: Muzeum Okręgowo. – 260 s.

6. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų portretai iš Ukrainos muziejų. – Vilnius, 2012. – 336 p., il.

7. *Machynia M.* Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman, książ z linii niesuchojesko-łokackiej (ok. 1537–1571) / Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993. – T. XXXIV / 4. – Zeszyt 143. – S. 500–505.

8. Museum narodowe. Malarstwo polskie 17–19 w. – Wrocław, 1992. – 180 s.

9. Portrait of Roman Sanguszko / [Electronic resource]: Zamek królewski w Warszawie. – Access mode: www.zamek-krolewski.pl (last access: 15.01.2019). – Title from the screen.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Невідомий художник. Портрет Романа Сангушка. XVIII – поч. XIX ст. Полотно, олія, 67×55 см. НМІУ, інв. № М–470.

Рис. 2. Александрович К. Портрет Романа Сангушка. XVIII ст. Полотно, олія, 66×53 см. ЛІМ, інв. № Ж–954.

Рис. 3. Невідомий художник. Портрет Ієроніма Сангушка. кін. XVIII – поч. XIX ст. Полотно, олія, 66×53,5 см. НМІУ, інв. № М–479.

Рис. 4. Невідомий художник. Портрет Ієроніма Сангушка. 1810 р. Полотно, олія, 73,8×56,3 см. Краєзнавчий музей у Тарнові, інв. № МТ–А–М / 349.

Рис. 5. Невідомий художник. Портрет Сесілії Урсули Сангушко. 1770 р. Полотно, олія, 64×50 см. Краєзнавчий музей у Тарнові, інв. № МТ–А–М / 303.

Рис. 2

Рис. 1

Рис. 3

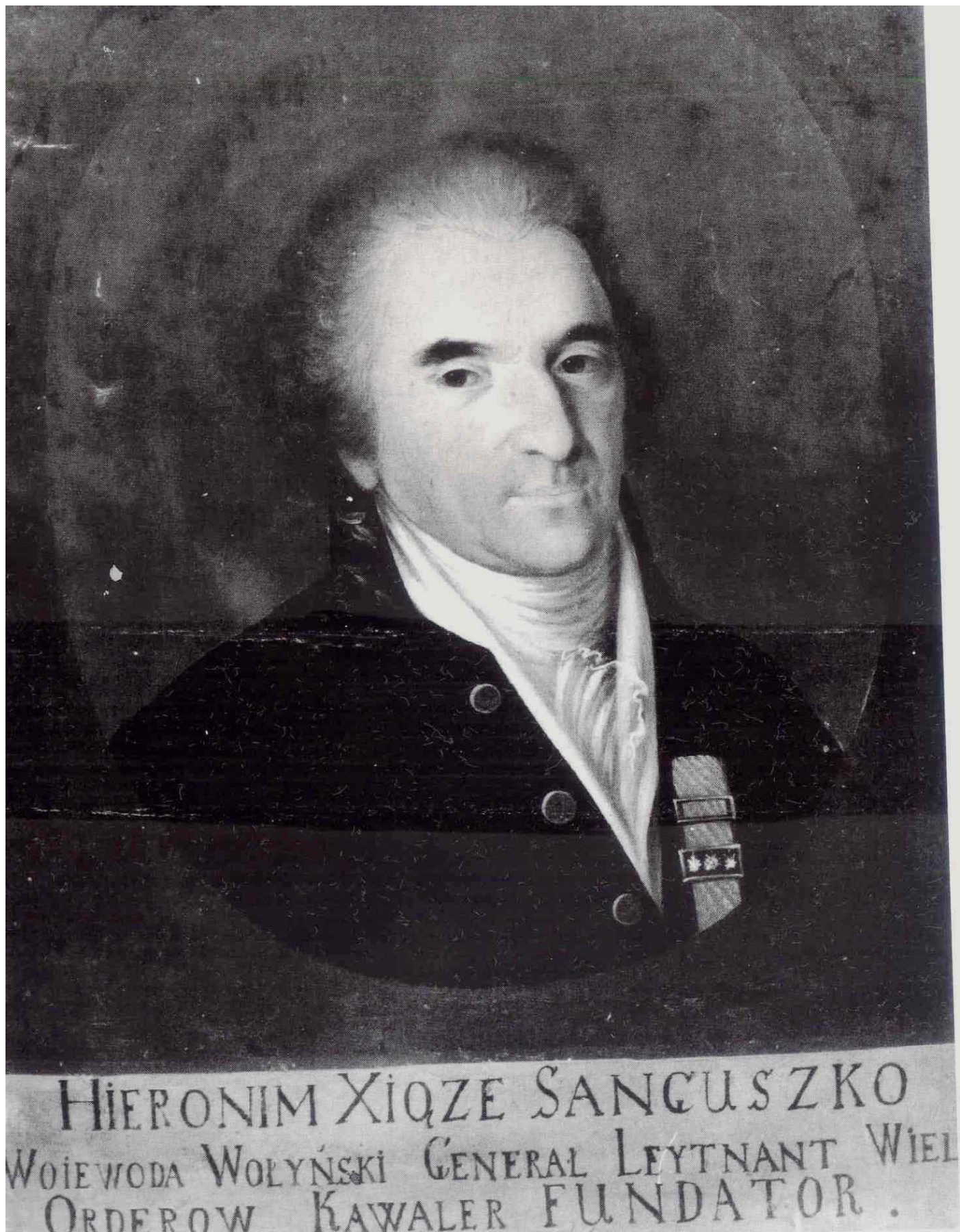

Рис. 4

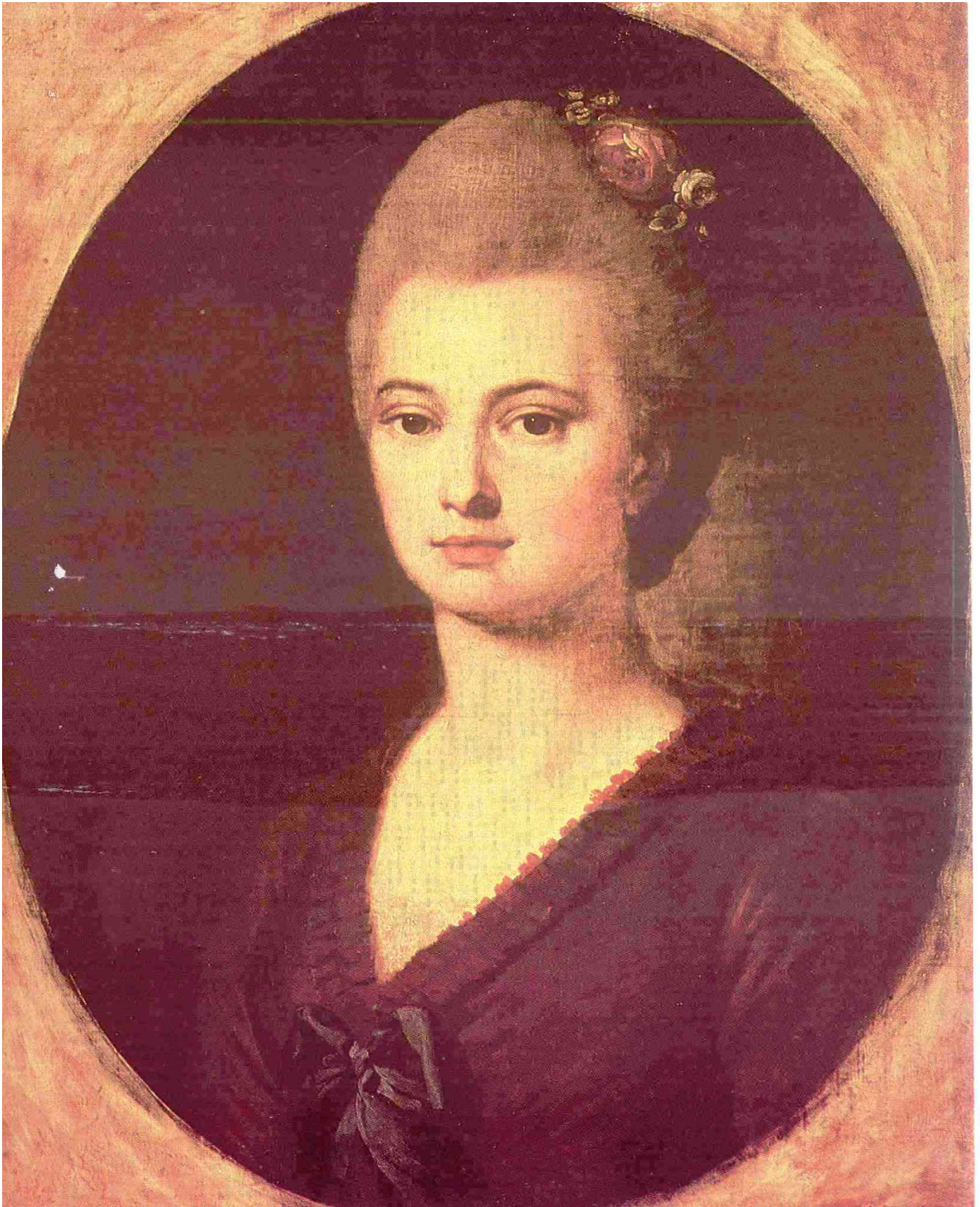

Рис. 5